

Begrebshistorie

Idéhistoriske Tilgange

Program

- Del II: Idéhistoriske analysestrategier
  - Intro begrebshistorie
  - Kosellecks begrebshistorie
  - Begrebshistoriske eksempler
  - Supplerende litteratur
-

Klassiske idéhistoriske tilgange

- **Begrebshistorien:**
    - Grundbegreber
    - "kampbegreber"
    - Vi forstår samfund gennem deres brug af begreber (f.eks. 'bæredygtighed', 'fattigdom', 'demokrati')
  - **Diskursanalysen:**
    - Betydningssystem/Epistemer
    - Historisk/kulturel/social tilskrivning af mening
    - Afgrænsning af hvad der kan siges
  - **Kontekstualisme:**
    - Mening gennem aktøranalyser
    - Aktør - Fænomen - Kontekst
    - Vi forstår fortidens tanker i deres kontekst (f.eks. 'tyngdekraften')
-

Begrebshistorisk brug

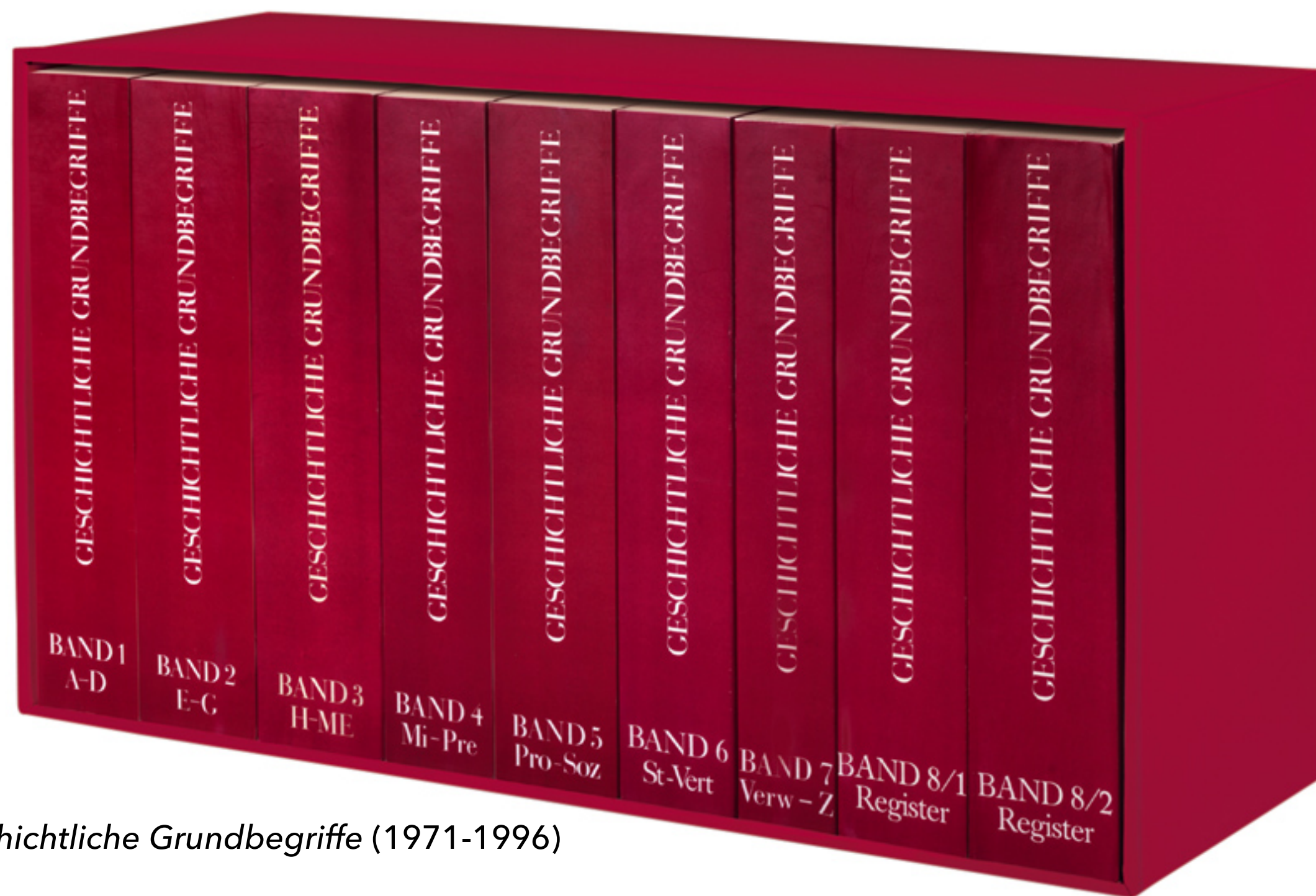
- En fremgangsmåde når vi arbejder med tekster idéhistorien (fra bureaukratiske tekster til filosofiske hovedværker):
    - Hvilke begreber optræder i teksten?
      - Hvilken betydning gives det begreb vi er interesseret i teksten? Hvordan defineres det (hvis vi er så heldige det defineres i teksten)
    - Hvilke øvrige begreber indgår begrebet i sammenhæng med? Hvilket semantisk felt indgår det i? Hvilket rolle spiller det i det semantiske felt?
    - Kan vi registrere skift i deres betydning over tid? Ændrede indlejringer i semantiske felter?
  - Betydninger kan skifte selvom ord er det samme jf. begrebet "civilisation":
    - I første halvdel af 1800-tallet indgår i et semantisk felt omkring "opdragelse, kultur, pædagogik"
    - Senere i 1800-tallet knyttet til race, evolution, arv/miljø distinktion
    - 21. århundrede: "civilisationssammenstød"/"War on terror"
  - Mange spørgsmål: hvorfra finder vi definitionerne? Hvor repræsentative er det syn de udtrykker? Hvad med tekster der viser ny/forskudt begrebsbrug?
-

Synkron og diakron

- **Synkron analyse:** Hvordan optræder begrebet i en klynge af samtidige tekster/i et sprogbrugende fællesskab (et tværsnit i historien): Fx civilisationsbegrebet i DK i pædagogiske tekster i 1800-tallet.
  - **Diakron analyse:** Har det ændret sig over tid (et længdesnit på historien som i civilisationseksemplet fra før:
    - I første halvdel af 1800-tallet indgår i et semantisk felt omkring "opdragelse, kultur, pædagogik"
    - Senere i 1800-tallet knyttet til race, evolution, arv/miljø distinktion
    - 21. århundrede: "civilisationssammenstød"/"War on terror"
  - *Trækker den senere brug bevidst eller ubevidst på de historiske lag i begrebet. Er civilisationernes sammenstød bevidst eller ubevidst i forlængelse af koloniale civilisationsvokabularer?*
-

Geschichtliche Grundbegriffe (1971-1996)

115 begreber, mere end 7000 sider

Kosellecks Begrebshistorie

- Hovedværket er: *Geschichtliche Grundbegriffe*. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland, 8 bind, Berlin: Klett-Cotta.
- Oversatte opslag:
- Knemeyer, Franz-Ludwig (1980). "Polizei", *Economy & Society*, vol. 9, nr. 2, s. 172-196
- Koselleck, Reinhart (2006). "Crisis", *Journal of the History of Ideas*, vol. 67, nr. 2, s. 357-400
- Walter, Rudolf (1984). "Economic Liberalism", *Economy & Society*, vol. 13, s. 178-207
- Koselleck, Reinhart (2011). "Introduction and Prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*", *Contributions*, vol. 6, no. 1, s. 1-37

Reinhart Koselleck

Translation by Michaela W. Richter
College of Staten Island, City University of New York

- I. Introduction.
- II. On the Greek Use of the Word.
- III. The Entry of the Term into National Languages.
- IV. Uses in Lexica.
- V. From Political Concept to Philosophy of History Concept—the Eighteenth Century and the French Revolution:
  - 1) Political Uses of the Term.
  - 2) Its Expansion into the Philosophy of History:
    - a) Western Development in the Formation of Historical Concepts.
    - b) Variants in German Philosophies of History.
- VI. “Crisis” and “Crises”—the Nineteenth Century:
  - 1) “Crisis” in Everyday Experience.
  - 2) “Crisis” as Concept in Theories of History.
  - 3) Economic Meanings of the Term.
  - 4) Marx and Engels.
- VII. Overview and Present Usage.

Reinhart Koselleck, “Krise” in *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexicon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, eds. Otto Brunner, Werner Konze, and Reinhart Koselleck (8 volumes; Stuttgart: Klett-Cotta, 1972–97), 3: 617–50.

Lange historier

- Typisk struktur:
  - 50 sider
  - Antikkens brug
  - Ny brug i det moderne (c. 1750)
  - Brug i dag med påpegning af tidslag

Begrebshistorisk ambition

- undersøge hvad særligt vigtige begreber har betydet i forskellige perioder og sammenhænge, samt hvordan og hvorfor de har forandret sig (forstå begreberne)
  - "metodisk minimalfordring ... at fortidens sociale og politiske konflikter må afkodes med deres datidige begrebslige begrænsninger som medium og med blik for den selvforståelse, som dengang kom til udtryk i de deltagende parter sprogbrug" (forstå socialhistorien)
  - skrive enkeltbegrebers historie, deres opkomst, forandringer og effekter på social og politisk praksis samtidig med at disse specialundersøgelser samles i en fremstilling af den politiske sprogbrugs transformation i det moderne (modernitetsteori)
-

Ord og (grund)begreb

Begreber er altid ord, men ord er ikke altid begreber

Ord: kan gøres entydige, lader sig definere

- "Ords betydning kan bestemmes præcist gennem definitioner. Begreber lader sig kun fortolke"
- "Begrebet knytter sig til ordet, men er dertil mere end ordet. Et begreb indoptager en betydningsfylde i sig. Det er altså - i modsætning til ordet - altid flertydigt"

Begreb: Principielt flertydig – mange sammenhænge indgår i ordet

- 'borger'. Er det byborger (1700-tallet), statsborger (1800-tallet) eller ikke-proletar (1900-tallet)?

- "Man kan kun definere det, som ikke har nogen historie" (Nietzsche)

Grundbegreb

- Genstanden, der betegnes ('staten' eller 'sekularisering'), er en enhedslig flerhed af erfaringer, der er konstitueret i og med begrebet
  - Grundbegrebet yder selv sin del i forståelse og skabelse af virkeligheden - "Med hvert begreb sættes bestemte horisonter, men også grænser for mulige erfaringer og tænkelig teori"
  - Grundbegrebet udpeger noget i verden ved også at påpege noget om verden
-

Begrebshistoriens antropologi

Førsproglige betingelser for menneskelig historie giver sig sprogligt udtryk

fødsel/død

før/senere

fortid/fremtid

reaktionær/progressiv

moderne/umoderne

ung/gammel

(temporalt niveau)

inden for/uden for

ven/fjende

kendt/fremmed

troende/kætter

civiliseret/barbar

menneske/umenneske

højre/venstre

offentlighed/hemmelighed

(positionelt niveau)

oppe/nede

herre/slave

hersker/undersåt

sejrherre/besejret

mand/kvinde

syg/sund

voksen/barn

fornuftig/ufornuftig

(hierarkisk niveau)

Begreber i brug/begreber i kamp

Begreber er centrale for samfundets konstituering og for konstitueringen af såvel handlingsmuligheder som for handlingsagenter

De sproglige betingelser for historie konstituerer vores erfaringsrum, det er dem, der gør det muligt at orientere og konsolidere os meningsmæssigt i historien, samtidig med at de er gennemført historiske

Samfundets konstitution kan undersøges som en sproglig kamp om at definere, forsvare, kritisere og besætte begrebsmæssigt konstruerede positioner som f.eks. progressiv, demokratisk, frihedselskende etc. og deres modbegreber som f.eks. reaktionær, udemokratisk, totalitær etc.

Begrebshistorien deler en sproglig konfliktteori med Skinner (og Foucault)

”Begrebshistorien vil erindre os om, at ordene og deres brug er vigtigere for politikken end alle øvrige våben”

Begrebshistorie og socialhistorie

- tre skridt i legitimeringen af begrebshistorien

For det første,

begrebshistoriske læsninger på et helt elementært niveau kan fungere som en **hjælpedisciplin**, hvormed historikere kan opnå en mere begrebsfølsom omgang med skriftlige kilder. Uden en dosis begrebshistorisk afklaring forstår historikeren ganske enkelt ikke, hvad der er på færd i kilderne

- Kildekritisk eksegesi der kortlægger betydningen af begreber
- Formål: at forstå hvordan det bliver brugt og eventuelle nye/forskudte betydninger.
- Begreber skaber noget nyt i sig selv (henviser ikke blot forandringer). insisterer på at begrebslig forandring ikke blot er en indikator men også en faktor i forandringsprocesser.

Begrebshistorie og socialhistorie

- tre skridt i legitimeringen af begrebshistorien

For det andet,

begrebshistoriens relevans er ingenlunde udtømt som hjælpedisciplin, idet terminologiske iagttagelser på et kildenært niveau åbner for en selvstændig verden af sproglige strukturer, der eksisterer sideløbende med socialhistoriens ikke-sproglige strukturer.

Begrebshistorien bliver med andre ord en selvstændig disciplin, idet **begreber og langstrakte betydningsstrukturer kan gøres til selvstændige analyseobjekter.**

- Begrebshistorien som afsæt for empirisk funderet arbejde med tekster og tænkningens historicitet og temporalitet

---

Begrebshistorie og socialhistorie - tre skridt i legitimeringen af begrebshistorien

For det tredje,

begrebshistoriens sproglige strukturer er forbundet med socialhistoriens ikke-sproglige strukturer i et gensidigt afhængighedsforhold, og begrebshistorien er derfor en videnskab, socialhistorien må tage til efterretning. Idet begrebshistorien viser, hvordan **fortidige fortolkninger til stadighed sætter grænser for mulig handling og tænkelig teori**, fremstår den lige så uundværlig for

socialhistorien, som denne er det for begrebshistorien

Begrebers historicitet

TEMPORALE REFERENCER I GRUNDBEGREBER

- **Fortiden**
  - Fortiden som autoritet, rettesnor
  - Fortiden som fortidig/gammeldags
- **Nutiden**

  - Situering i nutiden
  - 'dette er nu', 'være aktuel'
- **Fremtiden**
  - Historiefilosofiske flugtlinjer
  - Intentioner, drømme, utopier, løfter
- **Langsomt**
  - Langvarig tid, århundreder, årtusinder, glacial tid
- **Hurtigt**
  - Evige nu, acceleration, nu-eller-aldrig
- **Cirkulært**
  - Cyklus, tilbagevenden, det der var vil komme igen
- **Lineært**
  - Fremadskridende tid, klokke- og kalendertid

Modernitetsteori

- 'Saddeltid', 1750-1850
  - Fremtiden afløser fortiden som nutidens ledende temporalitet
  - Fremskridt *bliver* 'kollektiv-singular' grundbegreb
  - Inkorporer mange ting, udviklinger, oplevelser i én universaliserbar abstraktion
  - "ud af individuelle tilfælde af fremskridt kommer historiens fremskridt [...]
Fremskridt bliver selv historisk aktør [...]
Fremskridt bliver forvandlet til et politisk slogan"
  - Fremskridt bliver normen/forventningen – generel og konstant – mens tilbageskridt er undtagelsen – partiel og forbigående
-

Erfaringsrum og forventningshorisont

2 påstande om erfaring og forventning:

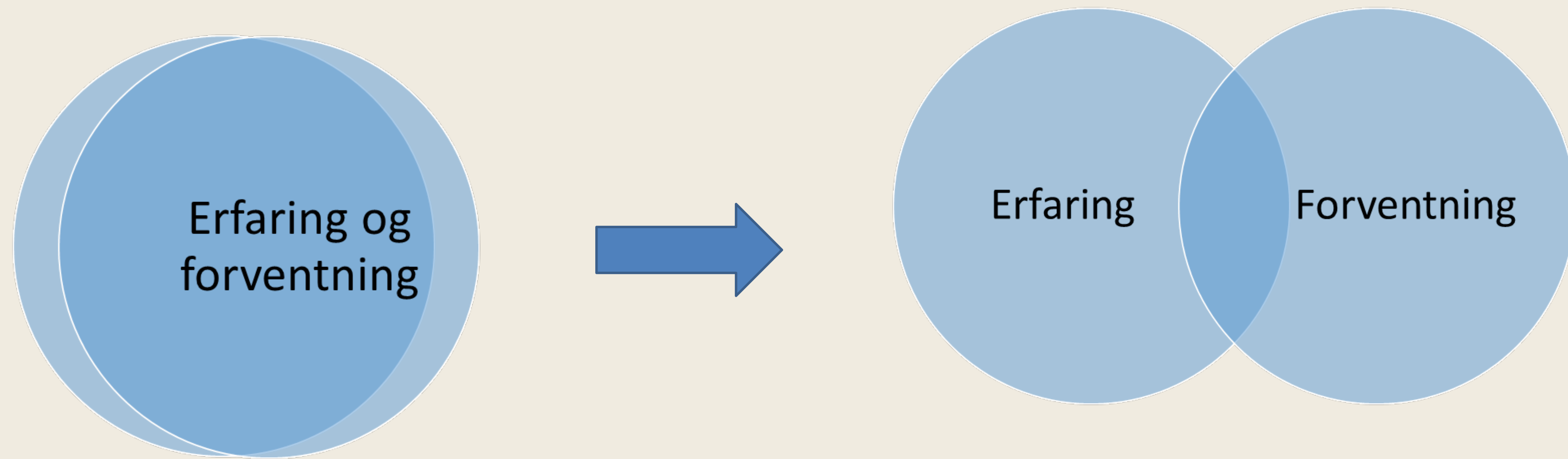
1. De er betingelser for mulige historier
  2. Relationen mellem dem har ændret sig
- Erfaring = det nutidigt forgangne som kan hentes frem i erindringen (fremmed/ "ikke personlig erfaring). De udgør et erfaringsrum hvor ikke alle erfaringer er tilstede på én gang (som en vaskemaskine

der kører rundt hvor noget er synligt). Erfaringen er også dynamisk og bevægelig

- Forventning = nutidens forventning om fremtiden (håb, prognose etc.). Forventninger udgør en forventningshorisont som trækker på erfaringen men aldrig er fuldt indeholdt i erfaringen
  - *Erfaringsrum og forventningshorisont binder fortid og fremtid sammen i nu'et.*
-

Erfarings og forventning

Erfarings: det forudsigeligt forventelige, det allerede-her-og-nu

Forventning: det kommende uforudsigelige, det endnu-ikke

Fortid = nutid = fremtid

Erfaring: samtidig fortid

Det velkendte, normalitet, langvarige, alt som før, det solide, sikre,
cyklus

+ sikkerhed, forudsigelighed, stabilitet

÷ rutine, gentagelse, kedsomhed, død

Fortid ≠ nutid ≠ fremtid

Forventning: samtidig fremtid

Det nye, bruddet, det-der-kommer, forandring, intet som før

+ løfter, forandring, eventyr, liv

÷ usikkerhed, uforudsigelighed, katastrofe

Fremtidsrettede begreber

- 4 parallelle dynamikker opstår i saddeltiden og konstituerer moderne begrebsdannelse
  - *Demokratisering*. Udtryk for en tiltagende udvidelse af begrebernes anvendelse i samfundet i kraft af, at flere og flere får adgang til dem, dvs i kraft af at uddannelse, stemmeret og den offentlige mening udvides til i princippet at gælde alle. Der sker dermed en almengørelse af begreberne, der gør dem anvendelige for flere grupper og interesser
  - *Ideologisering*. Begrebernes indhold bliver mere mobilt. Der gives større mulighed for at anvende mobile begreber og give dem indhold. Bliver mere åbne i betydningsmulighed
  - *Politisering*. Som følge af de to første dynamikker opstår der en kamp om begreber. Begreber drages ind i den politiske kamp om at udforme det moderne samfund
  - *Temporalisering*. Det moderne som acceleration/historiens benhed.
-

Ex: 'revolution'

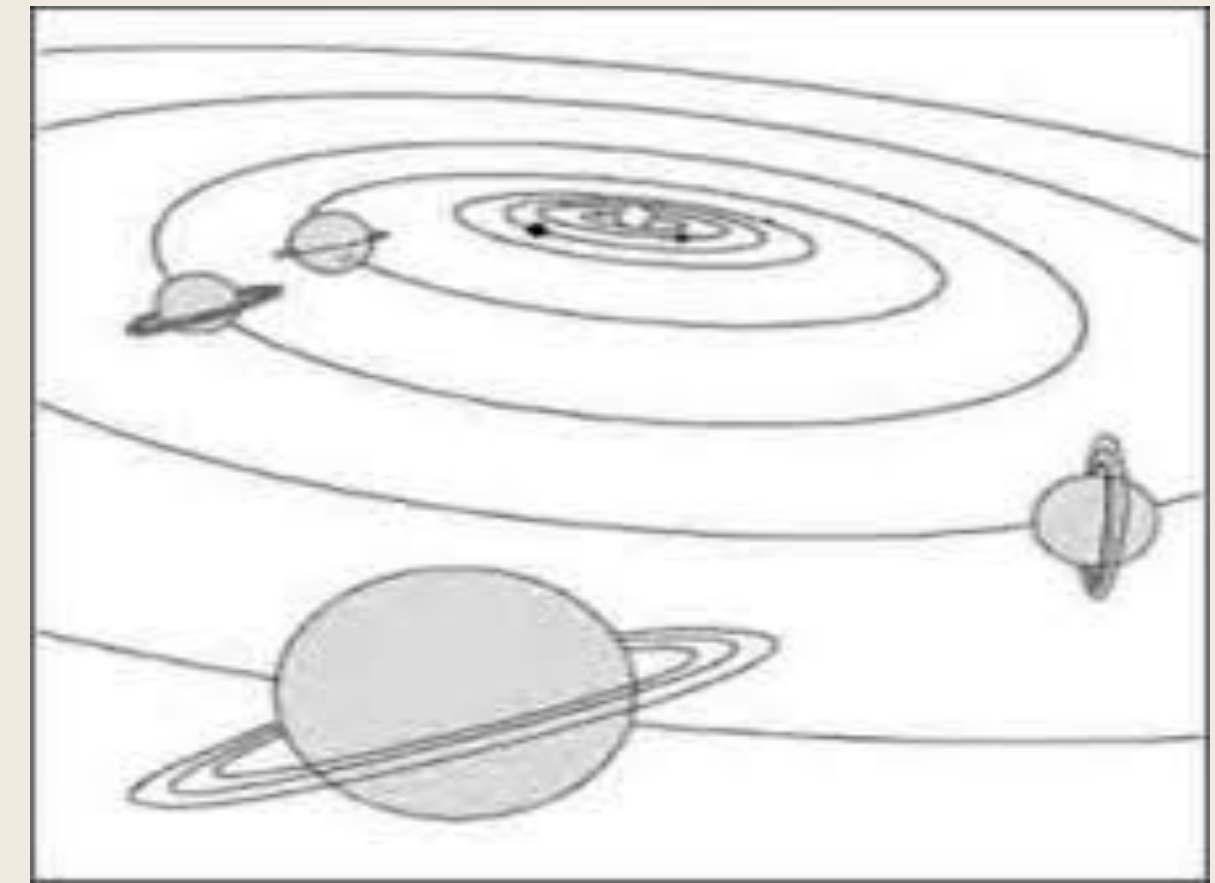
I det førmoderne: cyklus, omdrejning; planeterne revolutionerede i deres bane;
styreformerne revolutionerede i et fast mønster af opkomst, blomstring og forfald

I det moderne: brud med fortiden og skabelse af det nye

Det samme sker med begreberne: krise, demokrati, politik, historie, terror ...

(*revolutionær*) forandring går fra at være undtagelsen/det frygtede til at blive normen/
forventningen

→ fra skæbne til menneskelig handling

Ex Oikonomia

- Xenophons *Oikonomikos*
    1. Oikonomia som teoretisk viden
    2. Oikos som helheden af ens ejendomme
    3. Ejendom som det der er brugbart i livet
    4. Oikonomia som den viden der bruges til at forøge det som er brugbart i livet.
-

Arendts definitioner

- Oikos - det private (vold, tvang, nødvendigheder)
- Polis - det offentlige (frihed, lykke, etc.)

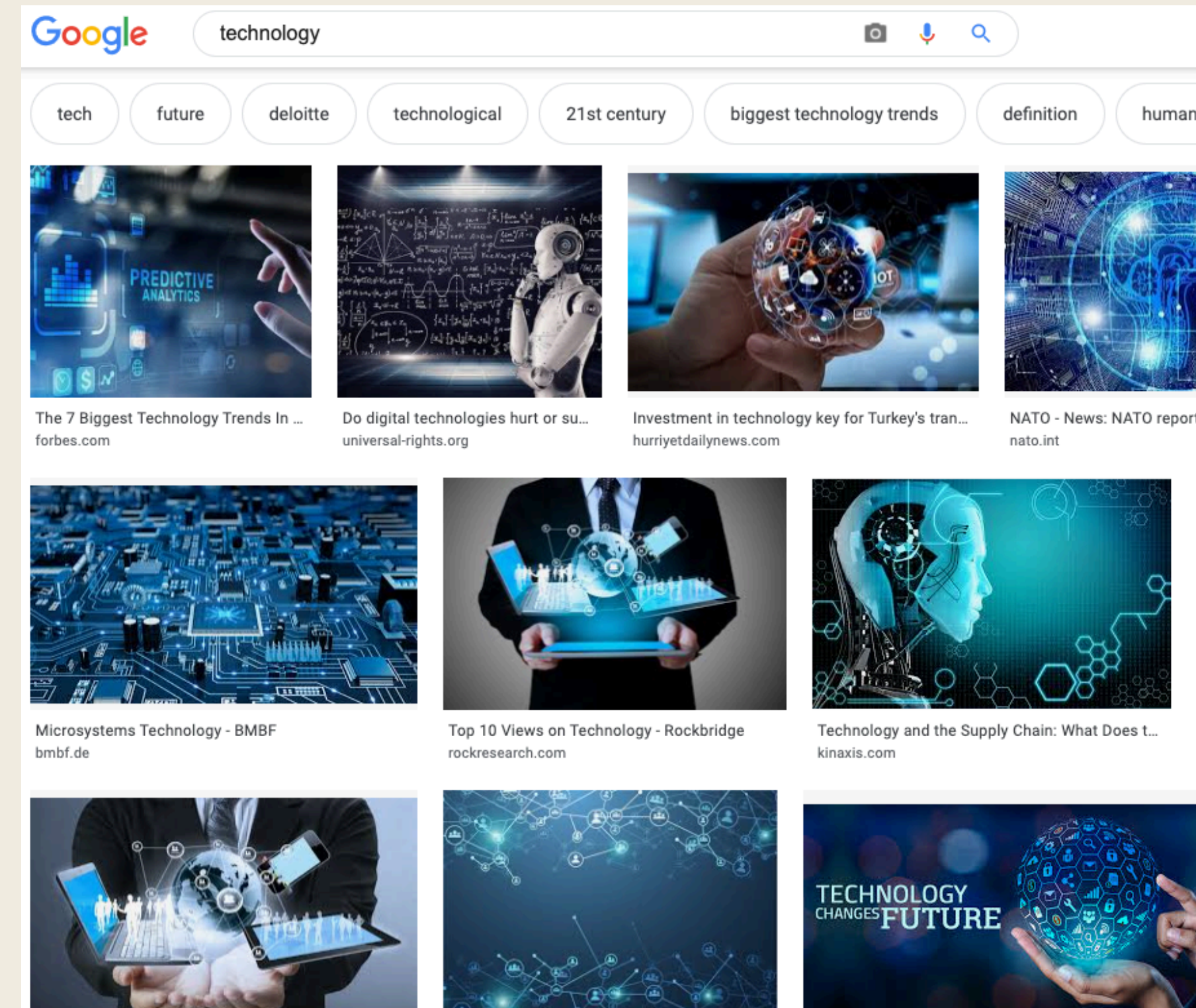

Oikonomia

- Dotan Leshem, 2013
- Hvorfor begrebshistorie?
- For at forstå økonomisk aktivitet og økonomisk analyse i vores historie.
- Hvilken rammesætning udgør oikonomia.

Teknologibegrebet

Hvorfor begrebshistorie?

- Leo Marx, 2010
  - Begreber er markører i historien
  - De fortæller historien om hvad der kommer før og hvad som kommer efter.
  - De peger på forandringer i vores kultur og samfund.
  - Hvorfor foretrækkes nogle begreber fremfor andre (teknologi fremfor maskineri, opfindelse, brugbar, industriel, osv.)
  - Begreber kan være begrebsligt farefulde fordi de forandrer vores verden.
-

Teknologi som kultural kraft

- The machine compels a more or less unremitting attention to phenomena of an impersonal character and to sequences and correlations not dependent for their force upon human predilection nor created by habit or custom. The machine throws out anthropomorphic habits of thought. It compels the adaptation of the workman to his work, rather than the adaptation of the work to the workman. . . . [It] gives no insight into questions of good and evil, merit and

demerit...The machine technology takes no cognisance of rules of precedence; ... it can make no use of any of the attributes worth. Its scheme of knowledge ... is based on the laws of causation, not on those of immemorial custom, authenticity, authoritative enactment. Its metaphysical basis is the law of cause and effect, which in the thinking of its adepts has displaced the law of sufficient reason."

Koselleck på dansk og engelsk

Koselleck, Reinhart (1988, [1959]). *Critique and Crisis. Enlightenment and the Pathogenesis of Modern Society*, Oxford: Berg

Reinhart Koselleck, "Linguistic Change and the History of Events", *Journal of Modern History*, vol. 61, December 1989, pp. 649-666

Koselleck, Reinhart (1990). "Sprogændring og begivenhedshistorie", *Den jyske historiker*, nr. 50, s. 121-135

Koselleck, Reinhart (1997). "The Temporalization of Concepts", *Redescriptions*

Reinhart Koselleck, *The Practice of Conceptual History. Timing History, Spacing Concepts*, Stanford: Stanford University Press 2002

Koselleck, Reinhart (2004). *Futures Past*, New York: Columbia University Press

Koselleck, Reinhart (2006). "Conceptual History, Memory and Identity: an interview with Reinhart Koselleck", *Contributions*, vol. 2, nr. 1, s. 99-127

Koselleck, Reinhart (2007). *Begreber, tid og erfaring*, Kbh: Hans Reitzels Forlag

Koselleck, Reinhart (2007). "Dannelsens antropologiske og semantiske struktur", *Slagmark*, nr. 48, s. 11-50

Om Koselleck og begrebshistorien

Slagmark – tidsskrift for idéhistorie nr. 48/2006: Begrebshistorie

Hartmut Lehmann & Melvin Richter, *The Meaning of Historical Terms and Concepts. New Studies on Begriffsgeschichte*, Washington: German Historical Institute 1996

Iain Hampsher-Monk, Karin Tilmans & Frank van Vree (eds.), *History of Concepts – Comparative Perspectives*, Amsterdam: Amsterdam University Press 1998

Kari Palonen, “Rhetorical and Temporal Perspectives on Conceptual Change. Theses on Quentin Skinner and Reinhart Koselleck”, *Redescriptions*, vol. 3, 1999, pp. 41-59

Andersen, Niels Åkerstrøm (1999). ”Kap. 3. Reinhart Kosellecks begrebshistorie” i Andersen, *Diskursive analysestrategier*, København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne

Hans Erich Bödeker (ed.), *Begriffsgeschichte, Diskursgeschichte, Metapherngeschichte*, Göttingen: Wallstein 2002

Ifversen, Jan (2003). ”Om den tyske begrebshistorie”, *Politologiske studier*, nr. 1, s. 18-34

Olsen, Niklas (2005). “Mellem Carl Schmitt og Martin Heidegger – Reinhart Kosellecks søgen efter en historie-ontologi i kølvandet på Anden Verdenskrig”, *Slagmark*, nr. 45, s. 45-62

Andreas Schinkel, “Imagination as a Category of History: An Essay concerning Koselleck’s Concepts of Erfahrungsraum and Erwartungshorizont”, *History and Theory*, vol. 44, 2005, pp. 42-54

Olsen, Niklas (2005). “Historien om de historiske grundbegreber”, www.historie-nu.dk

Jason Edwards, “The Ideological Interpellation of Individuals as Combatants: An Encounter Between Reinhart Koselleck and Michel Foucault”, *Journal of Political Ideologies*, vol. 12, no. 1, 2007, pp. 49-66

H Lehmann & M Richter (1996). *The Meaning of Historical Terms and Concepts. New Studies on Begriffsgeschichte*, Washington: German Historical Institute

Niklas Olsen: *History in the Plural: An Introduction to the Work of Reinhart Koselleck*, Berghahn Books 2012

Melvin Richter: *The History of Political and Social Concepts*, Oxford University Press 1995

Begrebshistoriske tidsskrifter og netværk på nettet:

Contributions: <http://contributions.iuperj.br/>

History of Political and Social Concepts Group: <http://www.jyu.fi/yhtfil/hpscgc/>

Redescriptions: <http://www.jyu.fi/yhtfil/redescriptions/index.htm>

Archiv für Begriffsgeschichte: <http://www.ruhr-uni-bochum.de/philosophy/series/archiv.htm>

Concepta: <http://www.concepta-net.org/> [indeholder omfattende litteratur/link-liste]

Political concepts. A critical lexicon: <http://www.politicalconcepts.org/>

Afrunding

- Spørgsmål, kommentarer